

הלכות תשעה באב סימן תקנה תקנו תקנו

ב יגיש מי שגדוהג לישכב בליל תשעה באב (ו) מטה על הארץ. יומשים אהן פחת ראשו: הגה יגיש לאדם להצטער בענין משכבו בליל תשעה באב, שאם גיגיל בשני כרים לא ישכב בו אם באחד (תוס' סוף תענית). ונש בגדוהג קשימים אהן פחת מראשיתיהם, ובר למה שאמר יגהה מאבני המקום, שאנה סהרבן (מרדכי דטורטרקטן). (ז) מיהו, עברית שאינן יכולין להצטער אינן תובות בכל אלה (תוספות). וימעט אדם (ח) מכבודו ומתנאחו בתשעה באב בכל מה שאפשר:

ב גלימו בשם הרשב"א סאקרא ג סהות סודרי

תקנו תשעה באב שחל ביום ראשון, ובו סעיף אחר:

א אליל תשעה באב שחל באחד בשבת, (א) קשרוזה הבר אומר 'בונא מאורי האש', ואין מברך על הבשמים, (ב) ובלייל מוצאי תשעה באב (ג) [א] (ג) מבדיל על הכוס (ד) ואינו מברך לא על הבר (ה) ולא על הבשמים:

א טור בשם רמ"א וישן הפסוק הראשון, וכן רב נאדנאי, וכן כתבו שאר פוסקים א ירושלמי סבבוה הרי"ף והרא"ש בסוף ספטה משניה, וכתבו דנהו לאמרו בבוהו הירושלמי מנהא דמשנה דרב במסכת צדוק אמרם

תקנו לומר 'נחם' ו'עננו' בתשעה באב, ובו סעיף אחר:

א (א) 'בתשעה באב אומר (ב) *ב'בונה ירושלים' (ג) נחם ה' אלהינו את אבלי ציון וכו', (ד) ו'עננו'

באר היטב

(א) מבדיל, והנשים שאינן יודעות להתפלל ולא הבדילו בתפלה, צריך כל איש למהנין שביים סעענית לא יעשו אש לכשל לצרף הלילה עד שיאמרו 'המבדיל בין קדש לחל', שלי"ה, ומי שמתענה בו ימים ישמע בליל עשירי הבדלה טאטרים ואל ימתין עד ליל ט, דאקרוכי אבדלסא לשבתא ערף טפי, מטי"ט, ואי ליכא אמר יתן לתינוק לטעם, מ"א, וכתב ט"ז היברך על האור קדם שקורין איכה, דבאיכה פתיב 'במחשכים הושיבנו', ומ"מ אם שכת מברך אח"כ, ע"ש:

שערי תשובה

מקשרת והחוש קצת, ונהא אפלו משום כבוד המילה והמירו פכאור בסימן חקט, כ"ש פקוקים קושש חלילה ונציל דלא הנה ממוס מביכה על אמירת מרופא כ"כ שלא הנה ריפא סבקה וכיוצא, דא"כ לא הנה ערף לחך טעמא, ולענון תמלון בנתיא אם יכול לזרף לכהי"ע או לצרף מנין בביתו בזמן מנחה יצרה עשהם בהנחת הפלון רכות עם הש"ן בתורת התפלה עם סדר קדשה ואח"כ יתלך אותם כמ"ש בהשוכה ח"כ, ואם אי"א לצרף מנין אזי יתפלל ערבית מבע"י וילבש תפילין ויתפלל בהם ערבית ק"ש עם ברכותיה ואח"כ יתלך התפילין קדם שתתפלל י"ה, אע"ג דתכתבו קדם בתשעה באב להתפלל ערבית עם תפילין מ"מ כאן ששכתו מחמת אנס חלילי בשאי לצט"ה כן קוד שלא יתנה בקראקסא כ"ו, ע"ש. ולא נדעתי ק"ש וירכ"כ"ה למה, וכי אין פי שילבש תפילין קדם התפלה ערבית הקרא בהם ק"ש קמו טע"הגים לעשות תפילין של ר"ת:

[א] מבדיל, עב"ה ט. וכתב ב"י בשם תשובת כנה"ג ח"ב: חולץ שאורל פתיב יבדיל חכך במוצאי שבת, וסב"י קם דענה נוטה קצת שיכול להזיז ג"כ בגיביתו בספקה זו. ע"ש. ועין בגורם סגור ס"טן קמר ערעוהו שאינו מבדיל על הכוס במוצאי ת"ב להתחלה רק אם שכת להכדיל בתפלה בליל ח"ב (וצ"ל שגם במוצאי ת"ב לא הכדיל בתפלה, שאלי"כ היה ד' בנה לדודה), ובהאי גונא נתיא טפי שיבדיל על הכוס שתיקור להתפלל י"ח ברכות, ע"ש. ואין המנהג כן, רק כמ"ש בש"ע להכדיל במוצאי ת"ב על הכוס, ואין מבדילין במוצאי ת"ב בתפלה כ"ל כיון שהכדיל אמתול בתפלה, ונראה דאפלו שכת אמתול להכדיל בתפלה אי"צ להכדיל עתה בתפלה בחלף שעתא ואין לו להפסיק עתה בתפלה, וכמה שמבדילין עתה על הכוס סני בהכ"ו, ע"ש בגורם סגור שח"ל על שנהיג שמתיר להר"ת פתיב והוא פתיב שאסור משום תענוג ס"ו, ומ"מ המניא בשם הגדושים משמע דוקא כמ"ש אסור דהני תענוג להטיב נפש יתרה אכל פשאר ימים לא, ע"ש:

משנה ברורה

בתורה, ונתלמוד תורה אסור כל היום: ב (ו) מטה על הארץ. אדם חלוש (ה) אין צריך להחמיר בנה וישן על המטה: (ז) מיהו צברוח וכו'. והוא הדין (ו) באדם חלוש, וכנ"ל: (ח) מכבודו ומתנאחו. אסור לעשן טיטון (שקורין רייכערין) אפלו בארבעה צומות, וכל'שבן בתשעה באב [כנסת הגדולה]: והחמיר מאד עד שכתב שמי שמעשן בתשעה באב הנה ראוי לנדחותו. ויש מאחרותים שמקלין, וצ"ל פן מי שדחוק לו, שמגדל בו ביותו, יש להקל אחר חצות בצנעא בתוך ביתו, וכן פתיב בשערי תשובה בסימן חקנט סעיף קטן ד: א (א) קשרוזה הבר וכו', דזה אין טעון פוס, ואין בנה משום תענוג (ב) כמו שג"ש בפשמים, ויברך על האור (ג) קדם שקורין איכה, דבאיכה פתיב 'במחשכים הושיבנו', וצ"ל פן יברך תחלה על המאור, וגם שנהגה (ד) אחר-כך מאורו שקורין איכה. (ד) ואם שכת לכנה יברך אחר-כך פלילה, פיון שהחייב צדין עליו: (ב) ובלייל מוצאי וכו'. ובלייל תשעה באב מבדיל בתפלה, ואף-צ"ל פי שאין יכול להכדיל אז על הכוס, ואם טעה אז ולא הכדיל בתפלה (ה) אין צריך לחזור, פיון שיבדיל על הכוס במוצאי תשעה באב, והנשים שאינן יודעות להתפלל (ו) ולא הכדילו במוצאי שבת בתפלה, צריך כל איש לתהינן (ו) שביום התענית לא יעשו אש לכשל לצרף הלילה עד שיאמרו 'המבדיל בין קדש לחל': (ג) מבדיל על הכוס. ואין צריך להכדיל בתפלה פיון שהכדיל מאתמול, ואפלו שכת אתמול להכדיל בתפלה, גם-כן נראה דאין צריך עתה להכדיל בתפלה, שפכר חלף שעמא, וסגי כמה שיבדיל עתה על הכוס [שע"ת]. איתא במתרי"ל: כשהתשיף בנה יבואו כרי הגוף והבדלה, אס"גן משמע שמתר להכדיל על הנין, (ו) ומשמע שמתר לשחות בעצמו ואין צריך למן לתינוק דנגול מרבה: (ד) ואינו מברך לא על הבר. אפלו (ס) לא ברך על הבר במוצאי שבת, דאין מברכין על הבר אלא במוצאי שבת, פומן שנקרא: (ה) ולא על הבשמים. דמשום נפש יתרה היא גם-כן במוצאי שבת דוקא, וק"ל לעיל בסימן רצט סעיף ה:

באר הלכה

* ב'בונה ירושלים'. עין משנה ברורה, והנה המ"א העתיק בשם אבודקתם והוא הדין (ו) באדם חלוש, וכנ"ל: (ח) מכבודו ומתנאחו. אסור לעשן טיטון (שקורין רייכערין) אפלו בארבעה צומות, וכל'שבן בתשעה באב [כנסת הגדולה]: והחמיר מאד עד שכתב שמי שמעשן בתשעה באב הנה ראוי לנדחותו. ויש מאחרותים שמקלין, וצ"ל פן מי שדחוק לו, שמגדל בו ביותו, יש להקל אחר חצות בצנעא בתוך ביתו, וכן פתיב בשערי תשובה בסימן חקנט סעיף קטן ד: א (א) קשרוזה הבר וכו', דזה אין טעון פוס, ואין בנה משום תענוג (ב) כמו שג"ש בפשמים, ויברך על האור (ג) קדם שקורין איכה, דבאיכה פתיב 'במחשכים הושיבנו', וצ"ל פן יברך תחלה על המאור, וגם שנהגה (ד) אחר-כך מאורו שקורין איכה. (ד) ואם שכת לכנה יברך אחר-כך פלילה, פיון שהחייב צדין עליו: (ב) ובלייל מוצאי וכו'. ובלייל תשעה באב מבדיל בתפלה, ואף-צ"ל פי שאין יכול להכדיל אז על הכוס, ואם טעה אז ולא הכדיל בתפלה (ה) אין צריך לחזור, פיון שיבדיל על הכוס במוצאי תשעה באב, והנשים שאינן יודעות להתפלל (ו) ולא הכדילו במוצאי שבת בתפלה, צריך כל איש לתהינן (ו) שביום התענית לא יעשו אש לכשל לצרף הלילה עד שיאמרו 'המבדיל בין קדש לחל': (ג) מבדיל על הכוס. ואין צריך להכדיל בתפלה פיון שהכדיל מאתמול, ואפלו שכת אתמול להכדיל בתפלה, גם-כן נראה דאין צריך עתה להכדיל בתפלה, שפכר חלף שעמא, וסגי כמה שיבדיל עתה על הכוס [שע"ת]. איתא במתרי"ל: כשהתשיף בנה יבואו כרי הגוף והבדלה, אס"גן משמע שמתר להכדיל על הנין, (ו) ומשמע שמתר לשחות בעצמו ואין צריך למן לתינוק דנגול מרבה: (ד) ואינו מברך לא על הבר. אפלו (ס) לא ברך על הבר במוצאי שבת, דאין מברכין על הבר אלא במוצאי שבת, פומן שנקרא: (ה) ולא על הבשמים. דמשום נפש יתרה היא גם-כן במוצאי שבת דוקא, וק"ל לעיל בסימן רצט סעיף ה: א (א) בתשעה באב אומר וכו'. מסתימת הקהבר משמע דענהו שיאמרו בכל התפלות, (ב) וכן הוא הפנהג בירושלים, אכל במקדוניתו המנהג כמו שקתב הרמ"א: (ב) ב'בונה ירושלים' וכו'. לפי שהיא מעניא, ואם שכת (ג) אומר ב'עבדוה', והנינו קדם יתענוגה, (ג) ואין צריך להר"ם בברוך מנחם ציון, אלא יתענוגה ענינו עד סוף הברכה: (ג) ו'עננו' ב'שומע תפלה'. הנינו לחידו, אכל השלית צבור אומרה ברכה בפני עצמה בתחילתה

שערי הציון

(ה) שפל תילתו כפי לצאת עם הדי רפי והנהו ופנן דברותא, פמו שכתב הגר"א, ותלא לא אטר אלא בככול, כראיתא בגמרא דף ל עמוד ב: (ו) וכן מכח לטעם הגר"א: (ב) מילשון ט"ו משמע דסבידא לה דאין להר"ת בפשמים בתשעה באב משום תענוג, ומפנה אברותם מלפני דסבידא לה דדוקא במוצאי שבת אסור: משום דהני תענוג להשיב נפש יתרה, ומתקרא משמע דסבידא לה כהט"ו, ועין בשערי תשובה: (ג) ט"ו: (ג) תשובת מקד"ו ברנא: (ד) ט"ו: (ה) יד אפרים: (ו) ש"ל"ה: (ו) ואף שפסימן תקנט סעיף י פתיב רמ"א שאם יש תינוק יתן לתינוק, מפל מקום לילה זו קלא [וגמ"ר]: (ח) תי"אדם: (ב) ברפ"י וסוף ופרי תוש בליקוטיו: (ג) עין באור הלכה: (ג) כי היא הברכה עצמה, דציון וירושלים תרא היא, דאי לאו הכי הנה לה בחיפה בשמים:

תרומם: 1 ס"ק, 2 עשון.

מילואים הלכות תשעה באב סימן תקנד תקנה

המשך מעמוד קודם

8) ולענין הפסוקים שנוהגים לתור בהנחת טלית ותפילין [ברכי נפשו וגו', מה יקר וגו', ומחמתך וגו', וארשתך וגו'], דעת הגר"ח קניבסקי (קרא עליו מועד [תשס"ז] פ"ח הע"ט) שמוחר לאומרו בעת שמוחז הטלית ותפילין במנחה.

9) זאת ר' שמונהג הגר"א היה להניח תפילין מיד אחר הקינות אף שהוא קודם חצות.

[משנ"ב ס"ק ה]

שלא לקרא צמח פְּרִשִׁית קְרִיאת שְׁמַע וְכֵן פְּרִשִׁת 'קדש'.

הלכות תשעה באב סימן תקנה תקנו תקנו

המשך מעמוד 66

שם (סיק לה) כתב שכשאין לה מי שרוציא אותה ראית להבדיל בעצמה ולסמוך על הסוברים שאשה יכולה להבדיל לעצמה, אם כן גם במקרה זה כשקשה לה להמתין יכולה להבדיל לעצמה.

9) ואף אם שכח וטעם במוצאי תשעה באב קודם שהבדיל על הכוס, צידד הגרש"ז איערברך (ששי"ב פס"ב הע"ז) שאף על פי שבכל מוצאי שבת אם טעה ולא הבדיל בתפילה ואחר כך טעם קודם שהבדיל על הכוס כתב בשו"ע לעיל (סי' רצד ס"א) שחייב לחזור ולהתפלל, מסתבר שאם קרה כך בתשעה באב שחל במוצאי שבת, כיון שכבר התפלל כמה תפילות בלי להבדיל בהן, אין עוד טעם לחזור ולהתפלל כדי להוכיח הבדלה בתפילה, וסיים בצי"ע.

[משנ"ב ס"ק ד]

אֵלָא בְּמוֹצָאֵי-שַׁבָּת, בְּזִמְנֵי שְׁנֵיבְרָא¹⁰.

10) ואם טעה ובירך על הגר או על הבשמים, כתב בבית"ל לעיל (סי' רחצ ס"ה ד"ה אין) לענין מי שברך במוצאי שבת על גר שלא שבת ממלאכת עבודה, שצריך לחזור ולברך ברכת בורא פרי הגפן, שכיון שלא יוצא בברכה זו הרי היא הפסק בין ברכת בורא פרי הגפן לטעימה.

סימן תקנו

לומר 'נחם' ו'עננו' בתשעה באב

[משנ"ב ס"ק ב]

לפי שהיא מענינא¹¹, ואם שכח אומר פְּרִיבְרָא¹².

1) ומי שטעה באחד הימים וחשב שבאותו יום חל תשעה באב ואמר 'נחם' בתפילת העמידה, כתב בשו"ת אגרות משה (ארי"ח ח"ג סי' פד) שאין להחשיבו כימשנה ממטבע שטבע חכמים, ואין לו לחזור ולהתפלל אף שלפי כוונתו הרי הוא כאומר שקר, משום שלא מסתבר להתחילו להתפלל בשביל כוונתו, ועם הדברים שאמר הרי ראויים להיאמר בכל יום, כיון שדאי שאנחנו צריכים לנחמות כל עוד אנו שרויים בגלות ובית המקדש חרב בעוונותינו הרבים. והוא הדין אם כשאמר 'נחם' ידע שהיום אינו תשעה באב ומי"מ אמר, משום שרוצה להתפלל תפילה זו על הנחמה גם ביום זה מאחר שאנו צריכים לנחמה.

2) ואם שכח לאומרו גם ב'ענוהו', כתב הכף החיים (סי' ב) שיאמר אחר 'אלהי נצורי' קודם 'יהיו לרצון', וכמו שנושא בשו"ע לקמן (סי' תקסה ס"ב, ראה משנ"ב שם סי' ז) שאם שכח לומר 'ענו' בישומע תפילה: וזכר קודם שעקר רגליו, יאמרו בסיום תפילתו קודם 'יהיו לרצון' [וכעין זה כתב גם הערוך השולחן (סי' א)]. וראה עוד בכף החיים (שם) מה שהביא בשם הר"ש באם נזכר קודם שהתחיל ברכת 'את צמח'.

ולענין מי ששכח לומר 'ענו' וזכר קודם שסיים תפילתו, ראה מה שכתבנו בה"ע הכאה.

ח"א סי' נו) שהמנהג שאוכלים בלא הכרלה, מאידך, בשו"ת דברי יצחק (ארי"ח ח"ב סי' רמג) כתב שצריך להבדיל, ובשו"ת שבט הלוי (ח"ז שם ח"ז סי' קעו) ביאר שיטה זו, אך כתב שלא הכריע כן למעשה.

ולגבי הנצרך להבדיל בתשעה באב על איזה משקה יבדיל [שהרי יש איסור לשתות יין כל תשעת הימים, ויתכן שאף האיסור מדינת הגמרא לשתות יין בסעודה המפסקת שייך גם בתשעה באב עצמו] דעת הגר"ח קניבסקי בקובץ תשובות שם. ראה גם אחרות רבנו שם. וראה דעת הגר"ש אלישיב בזה בסוף התשובה (שם). כתב הכף החיים (שם) שלא יבדיל על יין רק על שאר משקין או יתן לתינוק, וכעין זה דעת הגר"ש אלישיב (שבות יצחק פסח עמ' קלב) שלא יבדיל על יין או מיץ ענבים אלא על חמר מדינה. והוסיף, שאף לסוברים [דעת החזו"א להלן] שדיום אין חמר מדינה, מי"מ אפשר להבדיל על יין מגיתו. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' עז) כתב שלכתחילה יבדיל על שכר, ואם אי אפשר על שכר יבדיל על יין ולשתותו, מאידך, דעת הגר"ח קניבסקי (ארחות רבנו שם) שלכתחילה יבדיל על יין, כיון שדעת החזו"א שבארץ ישראל השכר אינו נחשב חמר מדינה, ובשעת הדחק וכשאין לו יין או לא יכול לשתות יין יבדיל על מיץ תפוזים שכזה צידד החזו"א שיש יותר סכרא לומר שנושא חמר מדינה מאשר בירה, אך לא הכריע בזה. וכשמבדיל על היין, דעת הגר"ח קרליץ (קרא עליו מועד שם) שאם אפשר יש לתת לתינוק לשתות את כוס ההבדלה, ואם אי אפשר יבדיל לשתות בעצמו.

ובענין זה האם יש היוב חמר מדינה ומהו, ראה מה שהבאנו דעות הפוסקים בזה לעיל (סי' רצו ס"ק ט-י).

6) כאן כתב שנשים אינן מתפללות ערבית מחמת שאינן יודעות, אמנם לעיל (סי' קו ס"ק ד) כתב שכיון שתפילת ערבית רשות, אף על פי שעבשיו כבר קיבלוהו עליהם כל ישראל לחובה, מי"מ הנשים לא יקבלו עליהן ורוכן אינן מתפללות ערבית.

[שעה"צ ס"ק ה]

ד' אפרים¹³.

7) אמנם בשו"ע לעיל (סי' רצד ס"ג) הדברים כתובים במפורש, שבתשעה באב שחל להיות באחד בשבת וטעה ולא הבדיל בתפילה אינו צריך לחזור ולהתפלל, כיון שמבדיל על הכוס במוצאי תשעה באב.

[משנ"ב ס"ק ג]

מבדיל על הכוס¹⁴ וכי, דְּאֵין צְרִיךְ עֲטָה לְהַבְדִּיל בְּתַפִּילָה, שְׁכַבְר תְּלָף שְׁעָבָא¹⁵.

8) ואשה שקשה לה מפני חולשת הצום להמתין במוצאי תשעה באב [שחל אחר השבת] עד שבעלה יחזור מבית הכנסת ויבדיל, דעת הגר"ש אלישיב (תורת המועדים ס"ק ד) שיסלה להבדיל לעצמה, שאף על פי שפסק הרמ"א לעיל (סי' רצו ס"ח) שאשה לא תבדיל בעצמה אלא יש לה לשמוע הבדלה מן האנשים, מי"מ כיון שהמשנ"ב

הלכות תשעה באב סימן תקנו תקנת

באר הגולה לד

ב'שומע תפלה' ואם לא אמר לא זה ולא זה, ה' אין מחזירין אותו: הגה והמנהג פשוט שאין אומרים יחסי רק בתפלת (ג) מנחה של תשעה באב, לפי שאז הציטו אש במקדש ולכן מתפללים אז על הסתמה (דחת ואבורהס). מי שאכל בתשעה באב יאמר 'חסי' (ד) [ג] (ה) בקרפת'המזון (מהר"ל):

תקנה במוצאי תשעה באב אין אוכלין בשר, ובו סעיף אחר:

א אבתשעה באב לעת ערב הציטו אש בהיכל ונשרף עד שקיעת החמה (א) ביום עשירי, ומפני כך מנהג בשר (ב) (ג) [ב] (ד) *שלא לאכל בשר ושלא לשאת בן לביל עשירי ויום עשירי: הגה ויש מהמירין (ג) *עד (ג) (ד) [ג] תצות היום ולא יזכר (הנחת סיטות). אם חל תשעה באב בשבת ונדחה ליום ראשון,

שערי תשובה

[ג] נחם בקרפת'המזון, עבד'ט. וקבכ כר"י שכתשכת כח"י חלק ב פקפפ ע"ז חלא דמי ליה"כ כ"ו, וקשבליר'הלגט קבכ דבין כתיב דבין ביה"כ ה"כ חלא אינו מקדש מעין המאדע, ע"ש, ובספר בית'היהודא חלק ב הסכים לזכור ומ"א ש"יאמר נוחם בבהמ"ז אף מי שזנה שלא לאמרו כ"א במנחה, ע"ש, ועין בא"ר שדעתו נוטה שלא לאמרו בבהמ"ז, דבם ביה"כ ס"ל לנפשו וטב"א דפקר שאין לאמרו, ע"ש:

[ב] *שלא. עבד'ט וז"ש בשם המה"ר, יעיש פכח"ג דרפ"ר דליל טקלה או דע"א לזרן אי פא מפר"ך, ע"ש, ומ"ש בה"ט אכל מי שמתענה כ"ו, כ"כ פא"ר דטשטע דהמקנה גם ב"י מ"ם אין למנע ליל י"א: [ג] הצלות. עבד'ט. וקבכ במח"ב שקצ"י ה' נהגו להחמיר כל היום כ"ו, וכ"כ בא"ר דמב"ח מטעם להחמיר על היום, וכן ראוי לעשות לז"ח ישראלים. וז"ל אף שמתענה אחר ד' מנחת כ"ו י' ב'שיר וז"ו, ומכ"ש כ"ט"ב שנתנה ומתענה שפמרת כלילה בבשר בתוך ע"ש. ונחמ"ס שלא לזכור שחמ"ג מ"יז כמח"ב, גם בליל יום עשירי אס"ה, ואם רב אנשי העיר אוכלים בשר בליל עשירי

שלא יהיה עם כל"שיר, עד אחר תצות יום עשירי, ט"א, ע"ש. ועין בש"ת חת"איד סימן ע. והגאון טה"ר"ש מנ"אג פסק כשתל ת"ב ביום ה' והתחנה הוא בשבת החדר בליל ה' [ו] ל'ססנו וז"ל ולצ"הו [ואמ"ס] לאכל בשר ולא לשא"ר בני עתידה, ואין להתענג אפלו מ'שאר מאכלים. ובהנ"ל קב"ב: טוב שלא לשמש מטחו ליל עשירי, אכל מי שמתענה גם בעשירי אין צריך להחמיר בזה גם ב"י, דעשירי גופא חקרא הוא, אחרונים: (ג) הצלות. וד"ה שלא לזכור ולספר

באר היטב

מ"א. וט"ז פ"ב דא"ש שכתב אומר אותו ב'שומע תפלה', ועכ"פ לא יתקום ב'כורה פנחס צ"ח רק 'שומע תפלה' כמו בענגו, וענגו קודם לנחם כי היא קרינה: (ג) מנחה. קושטע דמנהג לומר ה'ש"ן ענגו גם בשחרית, וק"א קב"ב ה'ש"ע וענגו בש"ת וע"ז לא כתב רמ"א שמתענה שלא לאמרו, אכל ר"י הנהיג שלא לומר ענגו בשחרית לפי שאמרו בושר, וכ"כ ד"ש ראל תעשה צ"ח, ט"ז. מי שמתענה בעשירי יאמר נחם ב'שירי ובשחרית דעשירי, של"ה, מ"א: (ג) ב'בהמ"ז. ב'בונה וירושלים'. ואף שבתפלה לא נהגו לאמרו רק במנחה, מ"מ בבהמ"ז דליקא מנהג יש לאמרו:

(ב) שלא. ופשוט דבסעודת מצוה מקרים כל הקרואים לאכל בשר, ט"ז ומ"א. אף השערה ששומעין בלילה שלפני הסעודה במקום שאין משלחין פאות פעם סבלנות לא מקרי סעודת מצוה ולכן אין לאכל בשר, ומכ"ש שלא יהיה עם כל"שיר, עד אחר תצות יום עשירי, ט"א, ע"ש. ועין בש"ת חת"איד סימן ע. והגאון טה"ר"ש מנ"אג פסק כשתל ת"ב ביום ה' והתחנה הוא בשבת החדר בליל ה' [ו] ל'ססנו וז"ל ולצ"הו [ואמ"ס] לאכל בשר ולא לשא"ר בני עתידה, ואין להתענג אפלו מ'שאר מאכלים. ובהנ"ל קב"ב: טוב שלא לשמש מטחו ליל עשירי, אכל מי שמתענה גם בעשירי אין צריך להחמיר בזה גם ב"י, דעשירי גופא חקרא הוא, אחרונים: (ג) הצלות. וד"ה שלא לזכור ולספר

באר הגולה

שיאמר ק"ם יצ"ל בל"ס, והוא סבור, דבירושלמי שהובא בר"ף ורא"ש איתא דכל שהוא להקא אומר ב'עבודת'. ע"ז ש"ס, ורק ה"כא דהוא הודעה על העבר אומרו ב'יהודא', ואמ"ן תפלה 'נחם' שהוא ב'שעה על להפא קוליה ב'עבודת'. וקבר ע"ז ה'ש"ן בזה וקב"ב דהוא סעודת סופר, וכן קב"ב הפסח'היודא, ואף דאלה רבה ל'ש"ו ב'חלק, כבר פסק הפאמ"ר ס"ד"כ דהאמת עם ה"ש"ו, דכן הוא מוכח לשון הירושלמי (ומה שכתב האלה רבה בשם הר"ש"י שצ"ל הר"ף, דהו"ו שאינו מפרש רש"י, ע"ז ש"ס), וכן הוא להנ"א ברבנו ירמ"ש שאומרו בתפלת 'נחם', וע"ז שם פ"ק לדינא דלא כ'מגן'אברהם, והפסקיה ומצאתי בעוד שני ראשונים, הלא ה"ה הר"א"ה ד'הדלוש' על סר"ף ד'מסכת סעודת' וסר"ט"ב"א ב'הדלוש', שכתבו דהנ"א דלהירושלמי צריך לאמרו ב'עבודת', ואמ"ן אף דנהגו על"מא לכתלה לומר ב'בונה וירושלים' כמו שכתב הר"ף והרא"ש, מכל מקום אם שכתב אומר ב'עבודת' לש"ס הוא מקומה מן סר"ף, והנה ה"ש"ו כוב מסכת ע"מ דאם שכתב ב'בונה וירושלים' יאמרנה 'שומע תפלה', אכל כ'משה'היודא כתב כדברינו יאמר ב'עבודת' ש"סם היא עקר מקומה שנתקנה לכתלה, וכן נראה מוכח מהר"ט"ב"א ש'מסקנ' על ע"ז המנהג לשנו לומר ב'בונה וירושלים' ולא ב'עבודת', אף ש"סם שאין לשנות המנהג, וע"ל כ'ל'פנים ד'יעבד בודאי וכו' לנהג כדעת משה'היודא, וכן באליה רבה ד"ה דב"ר ה'ש"ו, ע"ז ש"ס, וע"ז שם עוד כ'משה'היודא שכתב דב'ד'עבד אם הזכיר 'שומע תפלה' אין צריך למקור עוד ב'עבודת':

* שלא לאכל בשר. אכל מבשיל של בשר קטר [מאמ"ר]. עוד קב"ב שם לענגו כוס של ב'רפת'המזון, אם דרכו תמיד לזכור על כוס יין מחר גם בלילה זו, ע"ז ש"ס: * עד תצות היום. ע"ז במשנה ב'הודא דהוא סר"ף לענגו ותיצה בקוסץ ותספתה, כן כתבו האחרונים בש"ס רש"ל. ובסמ"ר ס"ד"כ פ"ב ד'מסכת טרן וכו' פ"א וכן משה שכתבו לע"ל סימן תקנא סעיף ד מטעם ד'האף המנהג בשר לא אסור אלא

משנה ברורה

בין 'ואלי' ל'רופא', והנה ל'חידו, דעת המחבר בסימן תס"ה דבאר'העצה צומות אומר 'ענגו' בכל תפלה ב'שומע תפלה', אכל דעת הרמ"א שם דאין להחיד אומרה רק במנחה, ולענגו שלי"ה צבור, (ד) דעת רב הפוסקים דאף בתשעה באב יאמרנה בשחרית בין 'ואלי' ל'רופא' כמו לענגו שארי תעניתים: (ד) אין מחזירין אותו. כי בימים שאין בהם קרבן מוסף, אם טעה ולא אמר מעין המקצוע אין מחזירין אותו: (ה) בקרפת'המזון. ב'בונה וירושלים'. ואף שבתפלה לא נהגו לאמרו רק במנחה, מכל מקום בקרפת'המזון דליקא (מנחה) [מנהג] [ג] לש לאמרו. וע"ז ב'שערי'תשובה בש"ס איזו אחרונים ש'מסקנ' על פ"ק נה"ג, וכן בבאר הגולה, מ'שמע שדעתו נוטה שלא לאמרו כי לא קב"בנה רק בתפלה, ומיהו, ל'קלי' על"מא אם לא אמרו אין מחזירין אותו:

א א ביום עשירי, ומטעם ש'קב"ע"ה בתשיעי, משום (ב) דעת'הלפא פ'רעניא עדיפא: (ב) שלא לאכל בשר. ופשוט דב'סעודת מצוה מקרים כל הקרואים לאכל בשר, וצ"ה א"א איננו קרובו, ד'פשיטא דלילה הו"ו קלא מראש'חנך אב, (ג) דמראש'חנך אב יש קצת אכלות מדינא ד'מקרא ש'מכעטין בשמחה ומשא ומתן, מה שאין כן בזה ש'מקרא מדינא בכל. אף ד'הפסחה ש'עושין בלילה שלפני התענה, (ג) במקום שאין משלחין פאות פעם סבלנות לא מקרי סעודת מצוה, ולכן אין לאכל בשר, ומפ'ל'שכן שלא יהיה עם כל"שיר, עד אחר תצות יום עשירי לפי מה שכתב הרמ"א לקמ"ה. ובספר אליה רבה פ"ב בש"ס וק"ו מהר"ש ו"ל שנהיג רק לשאר אנשים, אכל ל'ססנו וז"ל ולצ"הו [ואמ"ס] לאכל בשר ולא לשא"ר בני עתידה, ואין להתענג אפלו מ'שאר מאכלים. ובהנ"ל קב"ב: טוב שלא לשמש מטחו ליל עשירי, אכל מי שמתענה גם בעשירי אין צריך להחמיר בזה גם ב"י, דעשירי גופא חקרא הוא, אחרונים: (ג) הצלות. וד"ה שלא לזכור ולספר

ב'שומע תפלה' ואם לא אמר לא זה ולא זה, ה' אין מחזירין אותו: הגה והמנהג פשוט שאין אומרים יחסי רק בתפלת (ג) מנחה של תשעה באב, לפי שאז הציטו אש במקדש ולכן מתפללים אז על הסתמה (דחת ואבורהס). מי שאכל בתשעה באב יאמר 'חסי' (ד) [ג] (ה) בקרפת'המזון (מהר"ל):

שער הציצין

(ד) ע"ז ש"ס ש'מסכת כ"ה וד'מא דשב ואל תעשה צ"ח, אכל הרבה פוסקים ראשונים נ'מחה אש"ר"י משום אוד וד'ע ואשכול ומהר"ל ד'הפסחים' לרש"י סימן ס"ג וקס"ה ותרבה אחרונים, הלבוש ומשה'משה ואלה רבה ו'מאמ"ר'מ"ר, חסידים לאמרו, וכן חת"איד פ"ב שנתניו לאמרו: (ב) א"א פ"ד אברהם ויר'אפרים: (א) קנ"ד'אברהם, וכן מטיק אליה רבה, ע"ז ש"ס: (ד) וב'הודא' יש להקל [ממ"א]: (כ) אחרונים בש"ס רש"ל: (א) כן איתא במגן'אברהם סעיף קט"ג, מובא בבאר'היטב סעיף קט"ג, וראה ביאור הענין במהצ"ה השקל.

הלכות תשעה באב סימן תקנו תקנה

ביאורים ומוספים

(משנ"ב ס"ק ז)

אם קצה ולא קטר מעין הקאנע אין מקורין איתיה.

3) ומימי יחיד ששכה לומר 'ענני' ונוכר קודם שעקר רגליו, כתב השו"ע לקמן (סי' תקס"ב), ראה ברמ"א שם ובמשנ"ב ס"ק ז) שאומרו לאחר תפילתו קודם יהיו לרצון, והוסיף בשעה"צ שם (ס"ק ו), שבדעבר יכול לאומרו גם לאחר יהיו לרצון, כל שעדיין לא עקר רגליו.

ושלית ציבור שצריך לאומרו בין 'גואל' ל'רופא' [כמובא לעיל (ס"ק ג)] ושכח לאומרו, כתב השו"ע לעיל (סי' קיט ס"ד), ראה במשנ"ב שם ס"ק טז) לענין אמירת 'ענני' בכל התעניות, ששי"ץ שנוכר קודם שסיים ברכת 'רופא', גם אם כבר פתח בחתימה ואמר 'ברוך אתה' אך עדיין לא אמר את השם, חוזר ואומר 'ענני' עם חתימה וממשיך מ'רפאנו' לומר כסדרו, ואם נזכר לאחר שאמר את השם, שוב אינו חוזר לומר 'ענני', והוסיף הרמ"א (שם), שיאמרו ב'שומע תפילה' כחידו.

ושלית ציבור ששכה לומר 'ענני' בתשעה באב בשחרית, דעת הגר"מ פיינשטיין (שמעתתא דמשה עמי' תלו) שאף אם נזכר קודם שחתם את ברכת 'רפאנו', אינו חוזר ל'ענני' אלא יאמרו ב'שומע תפילה', שהרי דעת ה"ט"ו [ראה שעה"צ (ס"ק ד)] שאין לאומרו כלל בתשעה באב שחרית, ואף שלא פוסקים כמותו, מימי כששכח אין להטריחו להחזיר אלא יאמרו ב'שומע תפילה'.

וכשאמרה השלית ציבור ב'שומע תפילה' [לדעת הרמ"א שם], כתב המשנ"ב שם (ס"ק יט) שלא יחתום בברכה מיוחדת, אלא יחתום בברכת 'שומע תפילה', והוסיף, שאם שכח לאומרו גם ב'שומע תפילה', יאמרו לאחר שיסיים את ברכת 'שים שלום', קודם 'אלהי נצור' [ראה מה שכתבנו שם (הע' 28)].

(משנ"ב ס"ק ח)

שפסקים על פסק (ה')

4) וכיון שנחלקו הפוסקים בדבר, ועוד, שהרי לכל הדעות אם לא אמרו אין מחזירין אותה, כתב הכף החיים (ס"ק יא) שישב ואל תעשה עדיף, משום חשש הפסק לדעות שאין לאומרו בברכת המזון, ויאמרו בתוך 'הרחמן' שאומרים בסוף הברכה, אכן, בשו"ת דברי יציב (אורח סי' רמז) כתב טעם לאומרו בברכת המזון, שכיון שכתב השו"ע לעיל (סי' תקנ"ד סכ"ה) שכל האוכל השונה בתשעה באב אינו רואה בשמחת ירושלים, לכן גם מי שאוכל מהמת אונסו יש לו לומר צחם' בברכת המזון, כדי להראות שלמרות שאוכל עדיין הוא מתאבל על ירושלים, ויוכה לראות בשמחתה [וראה שם שכתב טעמים נוספים], וראה מה שהובא בשם הגר"ש אויערבך (שלמי מועד עמו תצא) בענין זה.

סימן תקנה

במוצאי תשעה באב אין אוכלין בשר

(משנ"ב ס"ק ט)

שלא לאכל בשר⁽¹⁾ וכי, דבסעודת מצנה מותרים כל הקרואים לאכל בשר⁽²⁾ וכי, שלא לשמש משהו בליל צ'ש"י⁽³⁾.

1) ולנהגין איסור אכילת בשר במוצאי תשעה באב, כתב לקמן (סי' תקנ"ט ס"ק לט) בשם ה"ט"ו שאסור להם לשהות בתשעה באב אחר הצות היום, והביא בשם הא"ר להקל, הוסיף שבשעת הדחק יש להקל.

2) ואף סעודת סיום מסכת, כתב הרמ"א לעיל (סי' תקנ"א ס"י) לענין אכילת בשר ויין בתשעה הימים, שנחשבת סעודת מצוה, וכתב

הרע"ת תורה, שאף לפי מה שכתב הא"ר [הובאו דבריו במשנ"ב שם (ס"ק עג)] שבתשעה הימים אסור למדור או להתעכב בדרך לימודו כדי לעשות סיום מסכת ולאכול בסעודת המצוה בשר ויין, בלילה זה מותר לעשות כן.

3) אמנם בשבוע שהל בו תשעה באב, לא החזר במשנ"ב שיש איסור בכך [אך הכף החיים (סי' תקנ"א ס"ק רג) כתב על פי הגהות כנסת הגדולה על הבי"י, שלאנשים גדולים שאין יצרום תוקפם ראוי להימנע אם לא בליל טבילה].

(משנ"ב ס"ק י)

עד תצות היום⁽⁴⁾, והוא הדין שלא לרחץ ב'מרחץ' ו'לספר ולכבס עד תצות' וכי, ל'כבוד שבת'.

4) אך לכני ספרד, כתב בשו"ת אור לציון (חי' פכ"ט תשובה כו) שיש לנהוג להימנע מבושר ויין כל יום עשירי, כיון שמשמעות דברי השו"ע היא שיש להימנע כל יום עשירי, ואף המחזיק ברכה (ס"ק ב) כתב שיראי ד' נהגו להחמיר כל היום כולו [ולענין שאר הדברים, ראה מה שכתבנו בביה"ל ד"ה עד], מאידך, המועד לכל חי (להגרי"ח פאלאג'י, סי' י ס"ק צב) כתב, שמנהג עירו להימנע עד הצות יום עשירי, והבן איש חי (שנה א' פ' דברים אות טו) כתב שהיו רגילים לאכול בשר כבר בליל עשירי.

5) ואף רחיצה בבית, דעת הגר"מ קרליץ (קרא עלי מועד [תשס"ז] פ"ח ס"ק נ) שאסורה רחיצה במרחץ, וכן נראה מ'דברי המג"א (ס"ק א) וה"ט"ו (ס"ק א) שהביאו בשם המהרש"ל שאסור לרחוץ ביום זה [בלא להגביל את האיסור למרחץ], ובביאור מה שכתב המשנ"ב ל'רחוץ במרחץ', ראה מה שכתב בקרא עלי מועד (שם) ובהלכות ומנהגי בין המצרים (פ"י הע' 11).

ולענין רחיצה בצונן, מדברי המקור חיים שכתב שהרחיצה בחמין אסורה, משמע שצונן מותר לרחוץ, וטעם הדבר ביאר בספר הלכות ומנהגי בין המצרים (שם), שכיון שאף בתשעה הימים אין האיסור לרחוץ כל גופו בצונן מעיקר המנהג, אלא שהתרומת הדשן כתב שכך נהגו [ראה שו"ע לעיל (סי' תקנ"א ס"ט"ז)], וכיון שזמן זה קל יותר מתשעה הימים, וכמו שכתב המשנ"ב לעיל (ס"ק ב), לא החמירו בו בדבר שאף בתשעה הימים אינו מעיקר המנהג [וראה אי"א (בוטשאטש) שהולכיהו אנשים חשובים לרחוץ בבריכה במוצאי תשעה באב, וכתב שיש להימנע מכך, וראה להלן (הע' 7) שדעת הגר"ש חזו"ר שרחיצה בצונן מותרת במוצאי תשעה באב רק כשחל תשעה באב ביום המישן].

6) וללבוש בגדים שכבר היו מכובסים לפני ראש חודש, דעת הגר"ש אלישיב (הלכות ומנהגי בין המצרים שם) שיש להקל בזה, ובפרט במקום ועה וליכלוך מהתענית, שיש מתירים במקרה כזה גם באבל ובתשעה הימים, מאידך, דעת הגר"מ קרליץ (קרא עלי מועד שם) שאסור עד הצות, וביאר שמה שהמשנ"ב לא הזכיר זאת במפורש הוא משום שזה כלול באיסור הכיבוס.

ותפירת בגדים, דעת הגר"מ פיינשטיין (שמעתתא דמשה עמי' תלו) שמוותרת, שאין להוסיף ולהחמיר במה שלא מצאנו להזכיר בדברי הפוסקים.

ולשמות כלי שיר, נשמעות המשנ"ב לעיל (ס"ק ב) שאין לשמוע, וכן כתב המועד לכל חי (שם).

ולהאכיל בשר לקטנים, דעת הגר"ש אלישיב (הלכות ומנהגי בין המצרים שם) שיש להקל בזה [אף שבתשעה הימים כתב המשנ"ב לעיל (סי' תקנ"א ס"ק ע) שאין לתת לתינוק בריא בשר או יין אפילו אם עדיין לא הגיע לגיל שידוע להתאבל על ירושלים].

המשך במילואים עמוד 19

מילואים

הַלְבוּת הַשְּׂעָה בְּאֵב סִימָן תִּקְנָה תִּקְנָה

המשך מעמוד 17

ובשרית מחזה אליהו (סי' פו אות ט) כתב שכן משמע גם מסתמית לכן המשגיב שלא חילק בין ליל ערב שבת ליומו. אמנם דעת הגר"י קרליץ (חוט שני שם) והגר"ש וואנר (מבית לוי שם) שהרצפה והתספורת מותרות רק מהבוקר, שדוקא הכיבוס מותר [לדעתם] מיד במוצאי התענית, משום תקנת עורא המובאת בשו"ע לעיל (סי' רמב ס"א, ראה משגיב שם סי' ה) שתיקן שיהיו העם מכבדים בדיהם בחמישי בשבת כדי שבוים שישי יהיו פנויים להתעסק בצרכי השבת, אבל לרחוץ ולהסתפר מותר רק מהבוקר. והוסיף הגר"ש וואנר, שיתכן שבמקום צורך יש להקל להסתפר כבר מהלילה. וכמו כן אפשר להקל מהלילה ברחיצה בצונן שאינה אלא חומרא בעלמא [ראה לעיל (הע' 5) שהבאנו את דעת המקור חיים שבכל מוצאי תשעה באב מותר לרחוץ בצונן].

ואף אם מכבס שלא לכבוד שבת, דעת הגר"י קרליץ (קרא על מועד שם) שמוותר, שכיון שאין דברים אלו אסורים מדינא אלא שנהגו שלא לעשותם בעשרה באב, וכשחל עשרה באב ביום שישי משום כבוד השבת לא נהגו כלל להימנע מלעשותם, ומטעם זה מותרת אף רחיצה שלא לכבוד שבת ולכן מותר ללכת לים או לבריכה. מאידך, דעת הגר"י ארערכך (ששי"ב שם הע' טו ובח"ג שם) שמוותר לכבס רק לצורך השבת, אך הוסיף, שאם מכבס במסגרת כביסה שאין רגילות לכבס בה כמות קטנה, מותר להוסיף כביסה אף שלא לצורך השבת. ובאופן שאם לא יכבס בבוקר יבוא לכבס אחר חצות, כתב הגר"מ פיינשטיין (תשובה כח"י, הנדפסת בקובץ קול התורה ניסן תשס"ג קובץ נד) שמפני כבוד השבת עדיף שיכבס בשישי בבוקר שאינו אסור אלא משום מנהג. אך מי שנהג שלא לעשות מלאכה בערב שבת אחר הצהריים ולא יבא לכבס אחר חצות, טוב שימנע מלכבס בשישי בבוקר דברים שאינם צריך לכבוד שבת, אף שאין איסור בדבר ולדעת האוסרים כיבוס שלא לצורך שבת, מסתבר שאף רחיצה שלא לצורך שבת אסורה.

וללבוש בגדים מסבסים ביום שישי קודם חצות, או אף בליל שישי [לדעת שמותר לכבס און, דעת הגר"י קרליץ (קרא על מועד שם) שבלילה אסור, אבל ביום אחרי הרחיצה מותר ללבוש בגדי שבת לכבוד שבת, אבל בניי חול מסתמא אסור עד חצות.

ולאכול בשר ולשתות יין, דעת הערוך השלחן (סי' ב) וכן דעת הגר"ש וואנר (שם) שגם כשחל עשרה באב ביום שישי יש להימנע מן עד חצות, כמו כשהל עשרה באב בשאר הימים.

ולענין ברכת שהחיינו בליל עשרה באב ויומו, כתב השער תשובה (סי' ב) בשם החיד"א במחזיק ברכה [וכן הביא את דבריו בשו"ת אור לציון שם] שאין לברך, וכן כתב בשו"ת התעוררות תשובה (חי' ג סי' כא), וכיאר שכיון שהמציא כתב (סי' תקנא סי' מב, הובאו דבריו במשגיב שם סי' צח) שמה שמזהרים מלברך שהחיינו בבין המצרים אינו מחמת דיני האבלות אלא שאין ראוי לומר על זמן כזה שהחיינו, ממילא גם ביום עשירי עד שקיעת החמה שבו נשרף בית המקדש אין ראוי לומר 'שהחיינו לזמן הזה'. אכן, המותר לכל חי (שם סי' צג) כתב שאף על פי שמתנימת דברי המחזיק ברכה משמע שבכל יום עשירי אין לברך שהחיינו, המנהג בעירו הוא להימנע מן רק עד חצות יום עשירי. מאידך, המאמר מרדכי (סי' תקנא סי' טו) כתב שאף שמסבירא היה נראה להחמיר שלא לברך ביום עשרה באב ובפרט בלילה, מימ כיון שיש מקילין לברך גם בבין המצרים [ראה משגיב שם]. אין להקפיד בזה כל כך [וראה אי"א (בוטשאטש) שפעם אחת נתנו לו אנשים חשובים לברך שהחיינו במוצאי תשעה באב, אך דעתו שכיון להימנע מן].

ולענין ברכת שהחיינו במוצאי תענית תשעה באב שחל בשבת ונראה ליום ראשון, ראה מה שכתבנו להלן (הע' 9).

7) ולענין האם מותר לכבס לכבוד שבת מיד במוצאי התענית או שמותר רק ביום שישי בבוקר, כתב הקצו"ש (סי' קמד סי' ב) שמותר לרחוץ ולהסתפר ולכבס מיד בשחרית, וכעין זה כתב הערוך השלחן (סי' ב) שלמהר"ח בערב שבת הכל מותר [ומשמע מדבריהם שבמוצאי התענית אסור]. אכן, היעב"ץ (סידור בית יעקב שער שלכת דלת ב חלוץ ה) כתב שמותר לספר לכבס ולרחוץ מיד [ומשמע אף במוצאי התענית]. דעת הגר"י קרליץ (חוט שני שבת ח"ב עמ' שכה, קרא על מועד [תשס"ו] פ"ה סי' מא) והגר"ש וואנר [קובץ מבית לוי בין המצרים עמ' לו] שמותר לכבס מיד במוצאי התענית. דעת הגר"י ארערכך (ששי"ב פמ"ב הע' טו) שאפשר שבמוצאי התענית מותר לכבס מיד, והוסיף (שם) שאף מה שכתב הקצו"ש שמותר מיד בשחרית, יתכן שאין בזה שום קושי לכן אסור, אלא כתב כן בשיגורא דלישנא, מן שבומנם היה הכיבוס עסק גדול ולא היו רגילים לכבס כלילה. דעת הגר"ש אלישיב (אשרי האיש חי' פתי' סמ"א) שרק בשעת הדחק אפשר לכבס מהלילה.

אכן, מדברי היעב"ץ (בסידור שם) משמע שאף התספורת והרחיצה מותרות במוצאי התענית, וכן כתב בשו"ת אבן ישראל (חי' טו כ"ג).

הַלְבוּת הַשְּׂעָה בְּאֵב סִימָן תִּקְנָה תִּקְנָה

המשך מעמוד 68

העושה מלאכה בתשעה באב אינו רואה בה סימן ברכה. והלבוש (סי"א) כתב שאין לומר 'יהי נעמי' משום שכתוב זה נקבע על הקמת המשכן, ועתה יום שנחרב הוא ולכן אין לאומרו.

[משגיב סי' ח]

שְׂאֵינִי כְּפֶדֶר הַיּוֹם וְאֶסוּר⁹.

9) וטעם נוסף כתב הלבוש (סי"א), לפי שכתוב במזמור זה 'אלוקים יחנונו; ואין חנינה היום.

[משגיב סי' י]

הַלְבֵּהָ לֹא קָצִי קֵל הַיּוֹם¹⁰.

10) ולענין הדין שאין מניחים תפילין ומתעטפים בטלית בתשעה באב כשחרית אלא רק במנחה, המבואר בשו"ע לעיל (סי' תקנא ס"א), כתב (שם סי' ג) שטעמו הוא שבדבר שאינו אסור מעיקר הדין אלא ממנהג

[משגיב סי' ו]

שְׁפָרְצָה פְּתָקִים כְּרִית עַל הַקִּינּוֹת¹¹.

7) וכשהל ליל תשעה באב במוצאי שבת, כתב לעיל (סי' רצה סי' ב) שבכל מוצאי שבת אין אומרים את הפסוקים 'ובא לציון גואל וגו' ו'ואני זאת בריתי וגו'.

[שעה"צ סי' ד]

וְעַד טַעֲמִים עֵין קְבִית יוֹסֵף וְקִבְאוֹר הַגִּרְיָא¹².

8) הביא הביא בשם המרדכי שאין לומר 'יהי נעמי' כיון שמחבר בכתוב זה מעשה ומלאכת הידים, ובמקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בתשעה באב אין עושים, ועוד, שתשעה באב נקרא מועד. וכעין זה כתב בהגהות הגר"א שאין לומר 'יהי נעמי' משום שמשמעות הכתוב 'ומעשה ידיו כוננהו' היא שתשרה ברכה כמעשה ידיו, והרי כל

הַלְכוֹת תְּשַׁעָה בְּאֵב סִימָן תַּקְנָה תַּקְנָה

ביאורים ומוספים

8) והמנהג שנהגים ביום כפי המובא בלוח ארץ ישראל, שקוראים ביום בציבור לאחר התפילה ובלא ברכה (וכן הביא הערוך השלחן (סי"ב) שנהגו במקומות).

ואף ציבור שלא קראו בלילה, ואפילו מחמת אונס, כתב בספר ארץ ישראל (להגרי"מ טיקוצ'ינסקי, שם) שכשקוראים ביום אין מברכים, שכל חיוב הקריאה הוא רק בלילה ולא ביום. מאידך, בספר זר החורה (להגרי"ו גרוסברג, עמ' צב הע' קיח) כתב, שפיון שבמסכת סופרים (פ"ח הי"ד) מבואר שומן קריאתה הוא או ביום או בלילה, לכן אף שכיום נהגו לקרותה בלילה וכמו שכתב הרמ"א, מכל מקום אם לא קראה בלילה ודאי חייב לקרותה ביום מעיקר הדין, ולכן יברך על קריאתה זו (וכן כתבו בספר הלכות ומנהגי בין המצרים (פ"ט הע' לח) ובספר שערי נחמה (עמ' ק"ט), ובנטעי גבראל (ח"ב עמ' שס"ו הע' יג) הביא דברי הור התורה והלך עליה.

[שעה"צ סי"ק ג]

קדיש בלא 'תתקבל', פדלקמן בהג"ה⁴.

4) כוונתו לדברי הרמ"א להלן (ס"ד), שבכל הקדישים שאומרים אחר איכה עד שיצאנו למחרת מבית הכנסת אין אומרים 'תתקבל', ובטעם הדבר כתב הבי"ו, שבין שכבר נאמר באיכה (ג ח) 'שם תפילתי', אין אנו יכולים לומר תתקבל צלותהו (ובשו"ת מהר"ם שיק (י"ד סי' ע"ג) תמה על כך, שהרי בתשעה באב אנו מתפללים את כל התפילות כמו בשאר הימים ומבקשים כל צרכנו, ועוד שאנו אומרים 'יהי לרצון אמרי פי' וכו', ומה בין אמירה זו לבקשת 'תתקבל צלותהו'. ולכן ביאר את דברי הטור והבי"ו בדרך אחרת).

ומה שכתב הרמ"א בלשון רבים שבכל הקדישים שאחר איכה אין אומרים תתקבל, ביאר בשו"ת אגרות משה (ארי"ח ח"ג סי' פ"א) שכוונתו שהיה ראוי לומר קדיש 'תתקבל' לא רק אחרי שחרית בבוקר, אלא גם אחרי אמירת הקינות (ראה שם טעם הדבר). ובשו"ת דברי יציב (ארי"ח סי' רמז) ביאר בכוונתו שהיה ראוי לומר תתקבל גם אחרי סדר הקדושה [זאתה קדושה וכו'] שלאחר אמירת הקינות (ראה שם טעם הדבר), ובכל אופן לא אומרים באלו הקדישים תתקבל.

[משנ"ב סי"ק ה]

ואוקרים א"י⁶ וקנינות, ואפלו קשהוה בקידי⁶.

5) ולענין חיוב נשים בקריאת מנילות איכה, במסכת סופרים (פ"ח הי"ד) כתוב [אודות קריאת איכה] 'זמרתגם לפי שיבינו שאר העם הנשים וחינוקות, שנשים חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים' ומשמע שנשים חייבות בקריאת איכה, אכן, לענין חיוב נשים בקריאת התורה, הביא במשנ"ב לעיל (סי' רפ"ב סי"ק יב) את דברי המג"א שכתב שעל אף האמור במסכת סופרים שנשים חייבות בקריאת התורה, אינן נזהרות להיזהר בזה, ואדרבא יש מקומות שנהגות לצאת לחוץ בשעת הקריאה. ודעת הגרי"ח קניבסקי (תורת המועדים סי"ק ט) שלפי דברי המג"א הללו גם את קריאת איכה אינן צריכות לשמוע, ובספר תשובות והנהגות (ח"ב סי' ר"ג) הביא שהחיד"א (על מס' סופרים) כתב שמה שכתוב שם שחייבות, היינו מנהג טוב.

6) אכן לענין הברכה, כתב בלוח ארץ ישראל שיחיד הקורא את מנילה איכה, אף כשקורא מתוך מנילה כשרה לא יברך על קריאתה, שהרי זה בקריאת התורה שרק בציבור מברכים על קריאתה.

המשך במילואים עמוד 19

[משנ"ב סי"ק ו]

באכילת בשר ושתית יין⁸, אכל בתקפדת מְדָר לְכָל עֵלְמָא⁸.

8) אבל את היין שעלו מבידיל במוצאי התענית, כתב לעיל (סי' תקנו סי"ג) שמותר לשתות, ואפילו בתענית שזמנה לכתחילה ביום ראשון.

9) וכן לענין ברכת שהחיינו, אף לדעת הפוסקים שאין לברך ברכה זו בעשרה באב [ראה מה שכתבנו לעיל (הע' 6)], כתבו בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ג סי' בא) ובשו"ת מהרש"ם (ח"ד סי' קמח) שבתענית שחלה בשבת ונדחתה ליום ראשון אפשר לברך מיד במוצאי התענית, שכיון שזמן זה כבר אינו זמן הפורענות אפשר לומר עליו שהחיינו. והכף החיים (סי' תקנ"א סי"ק רח) כתב שבמקרה כזה מותר לברך שהחיינו כשם שמותר לאכול בשר ויין (ומשמע שמותר רק מעשירי בבוקר, שאז מותר לאכול בשר ויין).

[ביה"ל ד"ה עז]

ונפל עקום קשה לתקל בזה¹⁰.

10) הנוסע למחרת תשעה באב למקום רחוק ולא יספיק לכבס בעשרה באב, דעת הגרי"ח והאזנר (קובץ מבית לוי בין המצרים עמ' לח) שכיון שהוא שעת הדחק יכול לכבס מיד במוצאי תשעה באב, והוסיף, שאף רחיצה בשעת הצורך, דינה קל יותר במוצאי תשעה באב מתשעת הימים.

ומנהג בני ספרד, כתב בשו"ת אור לציון (ח"ג פכ"ט תשובה ב) לדומנע רק מבשר ויין וכמשמעותו שתימת דברי השו"ע ודעת השיורי כנסת הגדולה. וביאר שדוקא מבשר ויין נהגו להימנע אף למחרת תשעה באב מפני שרפת הבית, שכן אין איסורם מחמת האבלות [שהרי אבל מותר בהם] אלא מפני שבטלו הקרבנות וניסוך היין, אבל כיבוס ותספורת איסורם מחמת האבלות והאבלות הסתיימה בטוף הצום, ולכן אין טעם להימנע מהם. והוסיף, שיש מבני ספרד שמחמירים בכל יום עשירי גם ברחיצה ותספורת. והמועד לכל חי (להגרי"ח פאלאנז, סי' י' סי"ק צב) כתב, שנהגו להימנע אף מרחיצה ותספורת וכו', עד חצות יום עשירי.

סימן תקנט

מנהגי תשעה באב ודין מילה בתשעה באב

[משנ"ב סי"ק א]

דתשעה באב נמי אקרי מיעדי¹.

1) אך לענין אמירת 'אב הרחמים' הוזכרת נשמות, כתב לעיל (סי' רפ"ד סי"ק טו) בשם הא"ר שאם חל תשעה באב בשבת, אף על פי שאין אומרים 'צדקתך צדק' אומרים 'אב הרחמים', ובשם הפמ"ג כתב שגם מזכירים בו נשמות כמו שמזכירים בכל שבת [וסיים שמימי בשבת שמברכים בו את החדש אב או בשבת שחל בו ראש חודש אב, אין אומרים 'אב הרחמים' ואין מזכירים בו נשמות].

[משנ"ב סי"ק ב]

ובמלשנה ברוךה לשם² וכו', יקרא א"יכה גם ביום³.

2) שם (סי"ק יט) כתב לענין הברכה על קריאת המנילה בשבת חול המועד פסח וסוכות ובהג' השבועות, שנחלקו פוסקים אם יש לברך על קריאתה, וסיים שעל כל פנים כשכתובות על קלף בודאי אין למחות ביד הנוהג לברך עליהן, ובספר ארץ ישראל (להגרי"מ טיקוצ'ינסקי, עמ' טז) הביא שמנהג האשכנזים הפרושים לקרוא במנילה כשרה הכתובה על קלף ולברך.

וראה להלן (סי"ק ה) לענין יחיד הקורא את המנילה.

